קרח

א. אין היינטיקער סדרה דערציילט די תורה, אַז איידער דער אויבערשטער האָט מעניש געווען קרח דתן ואבירם — „ותפתח הארץ את פי׳ ותבלע אותם ואת בתיהם גו׳״[1] — האָט השם געזאָגט משה'ן[2] „דבר אל העדה לאמר העלו (אסתלקו[3]) מסביב למשכן קרח דתן ואבירם. ויקם משה וילך אל דתן ואבירם גו׳ וידבר אל העדה לאמר סורו נא מעל אהלי האנשים גו׳ ויעלו מעל משכן קרח דתן ואבירם מסביב גו׳״.

שטעלט זיך רש״י אויף די וועריטער „ויקם משה״[4] און איז מפרש[5]: „כסבור שישאו לו פנים ולא עשו״.

לערנען מפרשים[6], אַז רש״י קומט דאָ באַווײַזענען: פֿאַרוואָס איז משה רבינו געזאָגען צו דתן ואבירם? זיין דיבור (בשליחותו של הקב״ה) איז דאָך געווען (ניט צו דתן ואבירם, נאָר) צו דער עדה („דבר אל העדה לאמר גו״).

איז רש״י מבאר, אַז די הליכה צו דתן ואבירם איז געווען אַ באַזונדער ענין (ניט דער קיום פון „דבר אל העדה״ נאָר) — צו פועל'ן אויף דתן ואבירם אַז זיי זאָלן תשובה טאָן: ווי עס שטייט אין מדרש[7] „אע״פ ששמע משה מפי הגבורה לא אמר להם העלו עד שהלך והתרה בהם שנאמר ויקם משה וילך אל דתן ואבירם״.

עס איז אַבער שווער צו זאָגן אַז דאָס איז כוונת רש״י[8] — ווייל ע״ד הפשט איז מעיקרא קיין שאלה ניט צוליב וואָס איז משה געגאַנגען צו דתן ואבירם, ווי־באַלד אַז די אידן האָבן זיך דעמאָלט גע־פונען „מסביב למשכן קרח דתן ואבי־רם״[9] (ווי דאָס איז מוכח פון דעם

---

1) טז, לב.

2) טז, כג־כז.

3) תרגום. (הובא ב)פרש״י עה״פ.

4) שם, כה.

5) להעיר שבדפוס ראשון ושני דפרש״י, וכת״ רש״י שתח״י — פירוש רש״י זה ליתא. ובדפוס שני וכמה כת״י רש״י שתח״י נעתק במקומו פירוש המדרש (תנחומא פרשתנו ח. במדב״ר פי״ח, יב) „ואע״פ ששמע משה כו׳ להודיע רשעתם כו׳״. וכפי הנראה נוסח זה הי׳ לפני בעל ס׳ זכרון על פרש״י.

אבל בדפוסי רש״י הנפוצים הוא כבפנים.

6) ראה ס׳ זכרון (בפסוק כד) ובאר יצחק על פרש״י כאן. פי׳ מהרז״ו לבמדב״ר פרשתנו (פי״ח, ד קרוב לסופו).

7) תנחומא ובמדב״ר שבהערה 5 (ועד״ז בהנסמן לקמן הערה 19). וכ״ה בתיב״ע עה״פ. וראה פנים יפות כאן ע״ד ההלכה.

8) נוסף ע״ז שא״כ הו״ל לרש״י להעתיק בהד״ה (גם) התיבות „וילך אל דתן ואבירם״, ועכ״פ הו״ל לרמז ב„וגו׳״, כדלקמן סעיף ד.

ומטעם זה מובן ג״כ שאין לפרש שהוכחת רש״י היא ממש״נ „וילך אל דתן ואבירם״ ולא הלך אל קרח, שמזה מוכח שהלך להחזירם בתשובה [ולכן הלך רק לדתן ואבירם, כי משה חשב שרק „האיש אחד — קרח — הוא החוטא״ (טז, כב ובפרש״י), אבל דתן ואבירם אינם חוטאים ומורדים כ״א רק נתפתו ע״י קרח. וראה בארוכה לקו״ש חי״ג ע׳ 53 ואילך] —

כי באם זו היתה הוכחת רש״י הו״ל להעתיק בהד״ה גם התיבות „וילך אל דתן ואבירם״, כנ״ל.

והטעם שהלך רק אל דתן ואבירם ולא (גם) לקרח — ראה לקמן הערה 12.

9) אף ש„ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אהל מועד״ — „כל הלילה״ (טז, יט ובפרש״י) — עכצ״ל ד„כל העדה״ לאו דוקא. או שאח״כ נבקר נתפזרו כ״א לאהלו כו׳.

*) ודוחק לומר שמעתיק רק התחלת הענין (ע״ד פרש״י תצוה כח, ו. ובכ״מ — ראה לקו״ש חי״ז ע׳ 242. ועוד).

אויבערשטנ׳ס אַנזאָג „העלו מסביב וגו׳״), איז בכדי איבערצוגעבן דער עדה דעם ציווי ה׳, האָט משה געדאַרפט גיין[10] צו דעם משכן[11] פון (קרח[12] און) דתן ואבירם[13].

אויך: ע״פ דרך הפשט האָט לכאורה קיין אַרט ניט צו אַנגענעמען פירוש המדרש הנ״ל[14] („אע״פ ששמע משה מפי הגבורה לא אמר להם העלו עד שהלך והתרה בהם״), וואָרום וויבאַלד דער אויבערשטער האָט אַנגעזאָגט משה׳ן „דבר אל העדה גו׳״ — ווי איז שייך אַז משה רבינו זאָל אַפּלייגן דעם קיום ציווי ה׳ און טאָן פריער עפּעס אַנדערש (אפילו אַן ענין טוב)[15] מדעת עצמו[16]!

דאַרף מען לכאורה זאָגן, אַז מיט „ויקם משה וילך גו׳״ איז די תורה אויסן דערציילן (ניט אַז משה האָט מפסיק געווען מיט אַן אַנדער ענין, נאָר פאַרקערט) — ווי משה האָט גלייך אויסגעפאָלגט דעם אויבערשטנ׳ס ציווי „דבר אל העדה גו׳״ — „ויקם משה וילך גו׳ (נאָר הליכה, אַבער ניט דיבור וואָס דורך דעם איז שייך „להתרות״, ולאחרי ובהמשך ל„וילך״) וידבר אל העדה גו׳״.

איז אינגאַנצן ניט מובן: פון וואַנעט און ווי אַזוי לערנט דאָ רש״י ע״פּ פשוטו של מקרא אַז הליכת משה איז געווען (ניט גלייך צו איבערגעבן דעם ציווי ה׳ צו דער עדה, נאָר) צו דתן ואבירם, כְּדי „שישאו לו פנים״ (און תשובה טאָן)?

ב. אויך איז ניט מובן לשון רש״י — „כסבור שישאו לו פנים״: אויב כוונת רש״י איז, אַז משה איז געגאַנגען זיי וואָרענען (דורך באַווייזן זיך „פניו״ — כדי זיי זאָלן תשובה טאָן), פאַרוואָס זאָגט עס ניט רש״י[17] בלשון ברור, ע״ד

10) בחדא״ג מהרש״א לסנהדרין (קי, א) „דמשום דבור סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים וגו׳ לא הוה איצטריך לילך אצלם שהי׳ אפשר ע״י שלוחו . . אבל . . הלך משה בעצמו אליהם לדבר עמם דברי ריצוי אולי ישובו״.

אבל לכאורה צ״ע, דמכיון שנצטוה משה „דבר אל העדה גו׳״ — איך אפ״ל ש„הי׳ אפשר ע״י שלוחו״?

11) ומה שנאמר „אל דתן ואבירם״, ולא „אל משכן דתן ואבירם״ — כי דרך הכתוב לקצר כו׳.

12) והטעם שהוזכרו רק „דתן ואבירם״ ולא קרח — יש לומר׳ כי ההליכה היתה (בעיקר) בשביל דתן ואבירם שהיו חונים בדגל ראובן רחוק (לכה״פ) אלפים אמה (רש״י במדבר ב, ב) מן המשכן, משא״כ קרח שהי׳ במחנה לוי׳ שהיתה סמוך להמשכן (רש״י שם). וראה ש״ך עה״ת כאן. ואכ״מ.

13) להעיר גם מאברבנאל כאן: ולא היתה הליכתו שמה . . להשיבם למוטב כפרש״י אלא לתת הגזרה והפסק דין לפניהם . . שבפניהם דבר אל העדה כו׳.

14) להעיר מפרש״י ריש פרשתנו „פרשה זו יפה נדרשה במדרש רבי תנחומא״ (וראה ס׳ זכרון על פרש״י שם: שכל מה שכתב בה הרב ז״ל רובו מתנחומא) — ובראי״ם שם „כלומר שהוא (רק) קרוב לפשוטו של מקרא ולא נצטרך לפרשו לפי פשוטו כמנהגו בשאר המקומות״. ועפ״ז י״ל דגם כאן העתיק רש״י דרש זה מתנחומא אף שאינו לפי פשוטו ממש.

אבל ראה באריכה שיחת ש״פ קרח תשכ״ה, שכוונת רש״י לדרשות שבתנחומא המיישבות פשוטו של מקרא (כפרש״י בראשית ג, ח. ובכ״מ) באופן „יפה״. ע״ש.

*) בראב״ע (פסוק כד) ואברבנאל כאן, שאהל קרח לאדם שלו ורכושו הי׳ אצל אהלי דתן ואבירם. אבל בפרש״י לא נזכר חידוש זה.

15) ראה רש״י לעיל (יתרו יט, יד): שלא הי׳ משה פונה לעסקיו — אפילו לא לעסקי משה (שבודאי הם רק ענייני קדושה כו׳) — אלא מן ההר אל העם (ולהעיר מרש״י שמות ד, כד. בשלח טז, כב). — אבל יש לחלק, כי כאן המדובר (להחזירם בתשובה) בענין זה עצמו.

16) להעיר מרש״י דברים ב, כו (וכן בפרש״י חוקת כא, כב): אע״פ שלא צוני המקום לקרא לסיחון לשלום . . קדמתי את סיחון בדברי שלום — אף שנצטוה לפנ״ז (דברים שם, כד) והתגר בו מלחמה היפך דדברי שלום (אלא ששם „למדתי ממדבר סיני . . ממך למדתי״ — רש״י שם). ואכ״מ.

17) ראה לעיל הערה 5.

המדרש, — „כסבור שישאו לו פנים וישובו ממחלוקתם", או כיו"ב? — הלשון „כסבור שישאו לו פנים" איז דער אינהאלט... געבן כבוד למשה.

אפילו את"ל אז רש"י וויל נוצן א לשון וואס ברענגט ארויס דאס וואס זיין הליכה האט געדארפט פועל'ן אויף זיי[18] —

האט רש"י געדארפט מעתיק זיין דעם לשון המדרש[19] — „אולי יתביישו ויחזרו בהם" (או ע"ד לשון הרשב"ם[20]: אולי יחזרו בתשובה), וואס דערמיט ווערט דער תכלית פון דער הליכה ארויס־געבראכט קלאר[21].

ג. לכאורה וואלט מען געקענט מסביר זיין לשון רש"י ע"פ מאמר הגמרא[22] אויפן פסוק: „ויקם משה וילך אל דתן ואבירם אמר ר"ל מכאן שאין מחזיקין במחלוקת".

ומהאי טעמא נוצט דאָ רש"י דעם לשון „כסבור שישאו לו פנים" (און ניט „אולי יתביישו ויחזרו בהם", וכיו"ב — ווייל דאָ איז די הדגשה ניט אזוי אַז זיי זאלן תשובה טאָן אויף זייער חטא כלפי הקב"ה („הנועדים על ה'"[23]), נאר „לבטל מחלוקת"[24] אויף משה — אויף דעם פאסט מער דער לשון „כסבור שישאו לו פנים" (היפך זייער פריערדיקער הנהגה באופן פון אפזאגן משה'ן, מחלוקת, „וישלח[25] משה לקרא לדתן ולאבירם . . ויאמרו לא נעלה").

— איז אבער רש"י אליין שולל דעם פירוש: אויף „וישלח[25] משה וגו'" איז רש"י מפרש „מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהי' משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום". וויבאלד רש"י איז משנה[26] פון דער גמרא (וואס לערנט אפ דעם ענין פון „אין מחזיקין במחלוקת" פון אונזער פסוק „ויקם משה וילך גו'") און לערנט עס אפ פון דעם פריערדיקן פסוק „וישלח משה גו'" (ובפרט ע"פ דיוק לשון רש"י „מכאן (שאין מחזיקין במחלוקת)" — און ניט פון אַ צווייטן ארט[27]) איז דערפון מוכח, אז לויט שיטת רש"י בפירושו על התורה, איז הליכת משה לדתן ואבירם ניט געווען מצד דעם ענין פון „אין מחזיקין במחלוקת".

[ובפרט — אויב מ'זאל זאגן אז אויך הליכת משה איז געווען צוליב „אין מחזיקין במחלוקת", וואלט דאך מער מתאים געווען אז מ'זאל דעם לימוד (והוראה) אפלערנען פון אונזער פסוק „ויקם משה וילך גו'"[28], היות אז דוקא אין דעם פסוק איז דער חידוש אז משה

18) ולהעיר ש„התרה בהם" (שבמדרש) פירושו (לא דברי ריצוי להחזירם בתשובה, כ"א) כמו התראה לפני העונש — ראה פנים יפות כאן.

19) תנחומא פרשתנו ג. במדב"ר פרשתנו פי"ח, ד.

20) כאן.

21) משא"כ בלשון „שישאו לו פנים" שלא נזכר שיעשו תשובה, כ"א רק שישאו פנים למשה. אלא שי"ל בדוחק עכ"פ שמובן שזה יגרום שסו"ס יעשו תשובה.

22) סנהדרין קי, א.

23) טז, יא ובפרש"י.

24) לשון רש"י סנהדרין שם.

25) טז, יב.

26) וכמו שהקשה המלקט בס' חדא"ג מהרש"א על התורה פרשתנו כאן.

27) וי"ל שבזה שולל רש"י גם הלימוד (סנהדרין שם) ממש"נ (פרשתנו יז, ה) „ולא יהי' כקרח וכעדתו", ד„כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו" — וכפרש"י פרשתנו שם „כדי שלא יהי' כקרח" (וכמ"ש במפרשי רש"י שם) — כי הדין הזה כבר נלמד מן הפסוק „וישלח משה גו'".

28) בכת"י רש"י אחדים שתח"י הובא (גם) כאן (עה"פ וילך אל דתן ואבירם) „מכאן שאין מחזיקין במחלוקת". אבל ליתא בדפוס ראשון ושני דפרש"י, ולא ברוב כת"י רש"י שתח", ובדפוסי רש"י הנפוצים.

„מחל על כבודו והוא עצמו הלך לבטל מחלוקת"[24], וואָס דערפון דאַרף מען אַפּלערנען אויף וויפל עס דאַרף זיין דער „אין מחזיקין במחלוקת" (משא"כ אין פריערדיקן פסוק וואו דער „מחזר אחריהם להשלימם" איז בלויז געווען דורך אַ שליח)].

מוז מען זאָגן, אַז הליכת משה לדתן ואבירם איז (ע"ד הפשט) ניט געווען צוליב דעם ענין פון „אין מחזיקין במח־לוקת"[29], נאָר, כנ"ל, זיי צו מחזיר זיין בתשובה — והדרא קושיא לדוכתא.

ד. דער „שליסל" צום ביאור אין דעם פירוש רש"י איז אָנגעדייט אין די ווערטער וועלכע רש"י איז מעתיק פון פסוק אין דעם דיבור־המתחיל

— און ווי גערעדט כמה פעמים, אַז אין פירוש רש"י זיינען מדוייק ניט נאָר די ווערטער פון זיין פירוש גופא, נאָר אויך די ווערטער וועלכע ער איז מעתיק פון פסוק —

ובנדו"ד: רש"י איז מעתיק פון פסוק בלויז די ווערטער „ויקם משה" ותו לא; נאָכמער: די ווייטערדיקע ווערטער איז ער אפילו ניט מרמז מיט אַ „וגו'".

ולכאורה תמוה: רש"י קומט דאָך לכאורה מפרש זיין דעם טעם פון הליכת משה אל דתן ואבירם — האָט ער זיך געדאַרפט שטעלן אויף די ווערטער „וילך אל דתן ואבירם"[30] (ואדרבה, די ווערטער „ויקם משה" זיינען לכאורה דאָ ניט נוגע[31]); אבל רש"י מעתיק נאָר „ויקם משה", און איז אפילו ניט מוסיף „וגו'"!

נאָר דערמיט וויל רש"י קלאָר מאַכן, אַז די שווערקייט אין פסוק וואָס ער קומט פאַרענטפערן איז בלויז אין די ווערטער „ויקם משה" און בלויז די ווערטער קומט ער מפרש זיין.

דאָס וואָס דער פסוק זאָגט „וילך (משה) אל דתן ואבירם" איז מובן, וכנ"ל אַז דערמיט דערציילט דער פסוק ווי משה האָט גלייך מקיים געווען דעם ציווי ה' צו גיין אָנזאָגן „העדה", די אידן, וועלכע זיינען דאַמאָלס געווען מסביב למשכן דתן ואבירם — „העלו";

מ'דאַרף אָבער פאַרשטיין פאַרוואָס איז דער פסוק מקדים די ווערטער „ויקם משה"[32] — וואָס גיט דער וואָרט „ויקם" צו אינעם סיפור פון „וילך אל דתן ואבירם גו'"?

דערפון איז רש"י מכריח, אַז נוסף אויף הליכת משה אל דתן ואבירם, איז געווען אַ באַזונדער פעולה דורך „ויקם משה".

אין וואָס באַשטייט די פעולה פון „ויקם" אַלס אַן ענין פאַר זיך (ניט אַלס הכנה צו דער הליכה שלאח"ז)? איז רש"י מפרש — „כסבור שישאו לו פנים":

רש"י האָט שוין פריער מפרש גע־ווען, אויפן פסוק[33] „ויקם שדה עפרון" — „תקומה היתה לו". דאָס הייסט, אַז

29) וההכרח לזה בפשש"מ י"ל — דמשום „אין מחזיקין" למה חכה משה עד עתה ללכת אליהם ולא הלך תיכף לאחרי שסירבו לבא אליו. וגם: לאחרי שכבר נגזר עליהם דינם מה' לא מסתבר שילך (רק) להשלים עמהם (ולא (גם) להחזירם בתשובה על חטאם).

30) וכתנחומא ובמדב"ר שנסמנו בהערה 7, 19.

31) וברשב"ם כאן לא העתיק „ויקם משה".

32) ראה גם ס' זכרון על פרש"י כאן [אלא שהוא מפרש (לפי גירסתו בפרש"י — ראה לעיל הערה 5) שעל קושיא זו מתרץ רש"י „להודיע רשעתם כו' כלומר אע"פ שקם משה בעצמו כו'"]. אוה"ח עה"פ.

33) חיי שרה כג, יז.

„ויקם" ווייזט (אויך) אויף אַ קימה ועלי׳ בחשיבות.

ועד״ז בעניננו: דאָס וואָס דער פסוק איז מוסיף „ויקם משה" קומט לאַזן הערן, אַז משה איז ניט סתם געגאַנגען צו משכן דתן ואבירם, נאָר דאָס איז געוען אינעם אופן פון „ויקם משה (וילך)" — „תקומה היתה לו"[34], אַז ס׳איז געוען ווי די הליכה פון אַ מלך ומרומם מעם, וואָס רופט אַרויס אַ רגש של חשיבות וכבוד — און זיין כוונה דערביי איז געווען — „כסבור שישאו לו פנים"[35], אַז דאָס וועט פועל זיין ביי דתן ואבירם „שישאו לו פנים".

[דערמיט איז אויך מוסבר בפשטות וואָס דער פסוק איז ממשיך „וילכו אחריו זקני ישראל" — דלכאורה, פאַרוואָס זיינען זיי מיטגעגאַנגען מיט משה, אשר לא ציווה אותם? אויך — למאי נפק״מ דאָס צו דערציילן?

נאָר דאָס איז מדגיש אַז ס׳איז געווען אַ הליכה באופן של „ויקם" — משה איז געגאַנגען אַלס מלך ונשיא ישראל און דערפאַר זיינען אים נאָכגעגאַנגען די זקני ישראל].

ה. לויט דעם ביאור איז אויך פאַרענטפערט די קושיא הנ״ל — ווי אַזוי האָט משה זיך אָפגעהאַלטן פון צו מקיים זיין באַלד דעם ציווי ה׳ און האָט זיך פאַרנומען מיט אַן אַנדער ענין?

— וההסברה: לויט רש״י איז הליכת משה ניט געווען אויף צו מתרה זיין דתן ואבירם; ואדרבה: לויט פשוטו של מקרא דאַרף אויסקומען, אַז משה האָט גאָר ניט געטאָרט גיין מתרה זיין דתן ואבירם און משתדל זיין זיי מחזיר זיין בתשובה — ווייל דאָס איז היפך ציווי ה׳ „העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם" (אַז מען דאַרף זיך מסלק זיין פון זיי);

נאָר דער מכוון ותכלית פון דער הליכה („וילך אל דתן ואבירם") איז געווען צו ווארענען די עדה, אַז זיי זאָלן זיך אָפקערן „מעל אהלי האנשים וגו׳";

ס׳איז נאָר וואָס די הליכה איז געווען אינעם אופן פון „ויקם משה", בכדי „שישאו לו פנים" — טראַכטנדיק אַז אפשר וועט אַזאַ הליכה גורם זיין אַז „ישאו לו פנים".

און דערפאַר איז עס קיין סתירה ניט צום ציווי „העלו גו׳" — ווייל משה האָט זיך ניט דערענטערט צו דתן ואבירם צו ווירקן אויף זיי דורך דיבור[36] אַדער אויף אַן אַנדער אופן אַז זיי זאָלן תשובה טאָן; ער האָט נאָר געהאָפט, אַז זיין הליכה (באופן של „ויקם") וועט אויף זיי פועל זיין אַ הכנעה וביטול און „ישאו לו — זיי מצד עצמם — פנים"[37].

ו. דערפון האָט מען אַ לימוד נפלא אין דעם ענין פון אהבת ישראל:

ניט געקוקט אויף דעם וואָס דאָ איז שוין געווען נאָכן גזר דין, און נאָכמער: דער אויבערשטער האָט שוין כביכול „פאַרשלאָסן די טיר" אויף תשובה און אַנגעזאָגט „העלו", מ׳זאָל זיך פון זיי מסלק זיין —

---

34) ראה גם אוה״ח עה״פ.

35) ולכן לא העתיק רש״י לשון המדרש „אולי יתביישו כו׳" — כי אין לזה שייכות לענין ד„ויקם משה".

36) שלכן לא דיבר להם משה משהו, אלא רק „כסבור שישאו לו פנים" — היינו רק בהופעתו באופן ד„ויקם", כמלך כו׳.

37) ויש לומר ב„יענה של תורה" שבפרש״י — שמשה סבר דאף שכבר נגזר דינם ולא ישובו, מ״מ ע״י שיפעול עליהם „שישאו לו פנים" ה״ז יגרום (מדה כנגד מדה) ש„ישא ה׳ פניו" — „כבוש כעסו" (נשא ו, כו ובפרש״י).

פונדעסטוועגן, האָט משה רבינו — מצד זיין גרויסער[38] אהבת ישראל צו יעדן אידן, אין וואָס פאַר אַ מצב ער זאָל נאָר זיין (ווי מען געפינט אַז משה האָט זיך איינגעשטעלט במסירת נפש אפילו פאַר די עושי העגל[39]) — האָט ער אויך אין דעם מצב געזוכט אַן עצה[40] ווי צו פועל זיין אויף דתן ואבירם און זיי ראַטעווען מרדת חיים[41] שאולה.

38) דלולא זאת — מאי קמ"ל מחז"ל דאוהב ישראל הי' (מנחות סה, סע"א).

39) תשא לב, לב (ובפרש"י).

40) ועד"ז־היתה הנהגת כ"ק מו"ח אדמו"ר — בעל הגאולה דג' תמוז (שחל בכו"כ שנים בסמיכות לפ' קרח, או — כבשנה זו (תשמ"ה) — בש"פ קרח עצמה) — לקרב כל יהודי, גם הרחוקים ביותר כו' (ראה לקו"ש ח"א ס"ע 133 ואילך).

41) ולכן אפשרית תשובה. ולהעיר ממחז"ל דבני קורח „מקום נתבצר להם (שם) . . ואמרו שירה" (סנה' קי, סע"א. רש"י פינחס כו, יא).

עאכו"כ אין אַ פאַל וועט עס רעדט זיך וועגן אידן וועלכע זיינען ניט קיין מורדים בה' ח"ו, נאָר זיינען עם־הארצים אין אידישקייט, אין דעם סוג פון תינוק שנשבה לבין העכו"ם — אַז עס ליגט אַ חוב אויף יעדערן צו טאָן כל התלוי בו, מיט דער גרעסטער השתדלות, און צו נוצן כל מיני התחכמות ותחבולות, צו געפינען אַן עצה ווי צו ראַטעווען די אידן און זיי צוריק מקרב זיין לאבינו שבשמים,

און דורך דעם וואָס מען פועל'ט אויף זיי דעם „ואתם הדבקים בה' אלקיכם" ווערט „חיים כולכם היום"[42], חיים אמיתיים ונצחיים[43].

(משיחת ש"פ קרח תש"מ)

42) ואתחנן ד, ד. וראה אבות דר"נ פל"ד, י'.

43) ראה קונטרס ומעין מאמר ב בסופו (ואילך).